

TIDEN

– det billige skidt

Af Kirsten Weber

Er *tidspolitik* en ny dagsorden, der egentlig er langt vigtigere end f.eks. byplanlægning, socialpolitik eller arbejdsmarkedspolitik? Hvad ville der ske med disse, og med alle de andre, del-politikker, vi bruger vores liv på – hvis man ansuede menneskenes sociale liv som omgang med livets mest afgørende råstof: “ressourcen: tid”?

Dette spørgsmål stilles af juristen Ulrich Mückenberger, Hamburg. For at udvikle holdbare fremtidsscenerier må vi, mener han, udvikle en nænsom og intelligent omgang med tiden. Allerede her gyser jeg, selv- eller skyldbevidst, for selvom jeg så sandelig er *ret* intelligent, når jeg selv skal sige det, så kan jeg da se på mine omgivelser, at min omgang med tiden ikke altid bærer præg af det. Og *nænsom* ... kan man være det, hvis man skal være effektiv? Lad os komme hurtigt videre!

Passer vi til “tiden” – passer tiden til os?

For som assistance til mig og alle jer andre intelligente må man, mener Mückenberger, etablere sociale *tidsværksteder* på regionalt og kommunalt plan. Værkstederne skal i bogstaveligste forstand være scene for menneskers egen tids-skabelse. Vi skal opfinde tiden på ny, så at den kommer til at passe os. Det er svært, så værkstederne skal omfatte forskere. Der er så mange tider og så mange tids-horisonter på spil, at uafhængig ekspertise er nødvendig. Værkstederne skal tillige omfatte centrale politiske aktører – først og sidst de fagforeninger, som i de vesteuropæiske samfund frem for nogen, gennem menneskealdre, har gjort tiden – heltiden, deltiden, akkordtiden, flekstiden og dermed også “fri”tiden – til deres politiske midler og

mål. Hermed har de – og vi andre – måske gjort os til ufrivillige reflekser af vor epokes økonomiske logik. Vi skelner – mere eller mindre frivilligt – mellem arbejdstid og fritid, og man behøver hverken være jurist eller forsker for at vide at reguleringen af dét forhold er blevet formaliseret ud over enhver rimelighed. Hverdagstid og livsløb er – oven i købet i det gode livs tjeneste – reguleret så at børn, voksne, ældre og gamle, livsduelige eller procentvist handicappede, må *fifle* med deres egen tid for at få livet som helhed til at hænge sammen. De arbejdende pjækker, de arbejdsløse arbejder. De arbejdende bryder sammen af stress, de arbejdsløse mangler anerkendelse, de overflødige er nødvendige – og vice versa. Altså: Tidsværksteder om menneskers *egen-tid* – en oplagt folkesag!

Mückenbergers projekter hedder gennemgående noget med “by og tid”, og dermed “sted” og tid. Han foreslår at vi mødes decentralt om vore respektive tidsmæssige behov, og at samfundet indrettes nedefra på grundlag af forhandlinger om egen-tid. Helt centralt i projekterne står kønnet – de dobbeltarbejdende kvinder, lønarbejdere, husmødre og mødre. Alene deres selvstændige forhandling af *ressourcen: tid* ville vælte arbejdsmarkedets indretning, indføre forandrede – men ikke absolut nedsatte – lønarbejdstider, ændrede produktionsgange, forskellige tidsrytmer fra dag til dag, fra uge til uge og henover livsløbets “aldre”. Forskellige arbejdsdage – fra 4 til 8 eller flere timer – kunne foranledige omlagt infrastruktur, nye transportformer, udligne presset på offentlig transport og motorveje, lette på forureningen, afskaffe problemet med lukkeloven. Andre lønarbejdergrupper ville følge trop i en ny oplevelse, ord- og begrebsbrug vedrørende arbejdstiden, den socialt forhandlede tid.

Også den biologiske tid kan forhandles som egen-tid. Ikke til udødelighed, men i sin sociale organisering. Den såkaldte “normalbiografi” hvor børn er børn, unge er unge, og så fremdeles er jo allerede brudt op: de unge bliver i social forstand yngre og yngre, mens de biologisk set unge infantileres – fx når der ikke er plads til dem i uddannelsessystemet eller på arbejdsmarkedet. Voksenlivet består af flere, kvalitativt forskellige faser eller epoker. Opbruddet i de traditionelle livsfaser er imidlertid ikke kun en effekt af at mennesker selv har valgt hvad de gerne vil bruge deres tid til i forskellige livsafsnit. “Kulturel frisætning” – som vi her i landet har lært at sige med Ziehe! – er en mulighed, men ikke en realitet. Vi tilskrives roller og vi tager dem på os. Børn vælger ikke *hvornår* de vil være unge, voksne vælger ikke *at* være voksne (= ansvarlige, lønarbejdende, forsørgende, forbrugende, borgerrettighedsindehavende, boligfaste mennesker) og ældre vælger ikke frit deres overgang til fri tid – med eller uden fede pensionsordninger. Orlov'er, sabbat'er, beskyttede arbejdspladser – alt kunne stå til debat og til ny organisering.

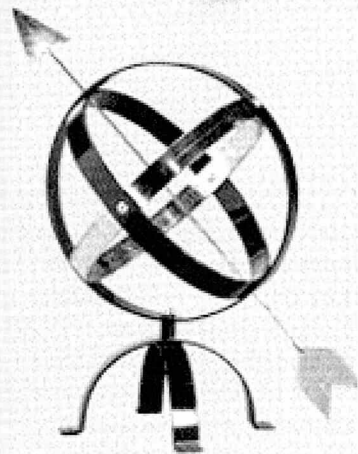
Hvis mennesker kunne tilrettelægge deres tid som egen-tid ville der cirkulere mange typer produkter, som vi i dag ikke har fantasi til at forestille os. Markedet kunne bugne af begavede tidsskrifter, skrupske digtsamlinger, hjemmebagte småkager, frilands-lammekøller, støjfri vindmøller, geniale firepersoners-cykler, selvorganiserede legestuer, skæld-ud fri zoner til børn. De handicappedes produkter kunne udbydes uden at blive beskyldt for at være konkurrenceforvridende. Endeløse kontroverser om problemer i “frivilligt arbejde” ville fortone sig til fordel for hvem der havde lyst til henholdsvis brug for hvad. Og så videre. Selve eksistensen af sådanne egensindige produkter ville udvikle efterspørgslen.

Der sidder faktisk en gruppe mennesker henne i Tyskland og planlægger bystaten Bremen 2030 efter disse retningslinjer. Ud over de kommunale tidsværksteder og deres regionale netværk, består visionen i at arbejdspladserne (fx Daimler-Chrysler) overgår til en produktionsrytme hvor medarbejdernes egen tid anerkendes som den afgørende ressource – ganske i tråd med at produktionen hævedes at blive stadig mere vidensintensiv og som modsvar mod den måde menneskers subjektivitet i dag fordres identificeret med arbejdet. Man kan således pege på en række eksisterende ordninger vedr. tid og tidsfordeling i Italien og Finland, der – som følge af pres fra arbejdere og hverdagsmennesker – er i gang med en sådan mere human omgang med ressourcen: tid.

På nationalt og internationalt plan må bestræbelsen koordineres af en række "Zentralstelle für Zeitprobleme" – dels fordi en række rent organisatoriske og tekniske problemer skal løses, dels fordi afgørelsen af hvad der kan anerkendes som egen-tid ofte vil være nødvendig. Her er vi så ovre i de mere realpolitiske problemer ved dette, charmant flippede, kritisk teoretiske og grundlæggende blå-øjet humanistiske utopi-projekt. For skal der også været et tids-politi, et tids-tilsyn og tids-kvalitets-styrelser? Skal din og min egen-tid vurderes i henseende til økologisk kvalitet, bæredygtigheds-output – og skal den kunne diskvalificeres på grund af narcissistiske deficits eller andre egocentriske socialisationsskader? Kan subjektive interesser, identiteter, idiosynkrasier, you name it – forhandles som tid, nedefra i hverdagen? Jeg kommer i tanker om de velskolede politiske kammerater der i 70'erne ikke kunne lære at spille "social volley", fordi de bare ikke kunne lade være med selv at score når de fik bolden ... det var boldens rationale at score ... troede de.

Out of time?

For hvad er egen-tid? Hvem af os kan definere en fremtid uden at bære vore hidtidige

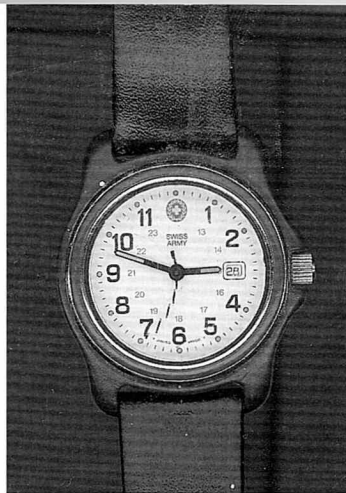
erfaringer med den tid vi nu har levet i, med os? Den barndom vi har haft, den institutions- og skoletid, den arbejdstid og den "fritid" vi har haft – er den ikke blevet "vores tid", vores egen, kan vi tænke os selv "ude af tiden", kan vi "slippe tiden", slippe egen-interesse, vore ekspertiser, kultur, vaner, privilegier eller selvvalgte martyrier? Næppe!

Det er heldigvis heller ikke bare det Mückenberger og hans kvindelige forskerkolleger vil have os til. De vil have os til at konfrontere vore egne erfaringer i tiden som den har været, og er – og dermed modsætningerne i os selv. Egen-tid er en tankefigur. Hverken Mückenberger eller jeg ved hvad den konkret indebærer. Men vi ved at man kan tænke om tiden på forskellig vis.

Det mindes man om i den lille bog af den tyske psykoanalytiker og psykologiprofessor Christine Morgenroth, som har været mit møde med Mückenberger. I "*Von der Eile die krank macht, und der Zeit, die heilt*" – om hastværket man bliver syg af og om tiden der helbreder – slår hun tids-temaet an på tre-fire forskellige måder: Som hverdagsproblem, som terapeutisk forløb, som begrebs-diskurs – og endelig som samfunds-utopi. Det er således en sær bog. De her niveauer hænger altså, helt ærligt, ikke ret godt sammen. Men så må man jo tænke selv.

Først tror man at det er en stress-håndbog af den sædvanlige slags, hvor cases af typen "*den succesrige forlagsredaktør Katja K. (34) konfronteres af kolleger med sine egne helbredsproblemer, hun mærker efter, erkender sin indre tomhed, får styr på sit liv – og fem år efter har hun klare øjne, et andet job, to sæt tvillinger og et bedre forhold til sin mor*" – sådan en bog, der anbefaler åndedrætsøvelser og sund mad som vejen til et bedre hverdagsliv, og som man faktisk bare får det endnu værre af at læse, fordi, nåja! Der er faktisk åndedrætsøvelser i Morgenroths tænkning – men de introduceres først som eksempel på hvor-

dan vor vesteuropæiske civilisation kan lære af østens hverdagsliv, hvor afspænding og meditation iflg. hende indgår som integrerede elementer. Kan man spænde af, mens man venter på bussen? Tjah – i hvert fald kun hvis man har en nænsom og intelligent omgang med sin egen-tid! Bogens stres-

sede case-personer kommer selvfølgelig fra Morgenroths kliniske praksis, deres problemer er konkrete, de vedrører arbejdslivets krav, individualiseringens normativitet, menneskers savn og tab i hverdagen – også, eller måske netop, i den tilsyneladende velsmurte hverdag. Mine tanker gik til såvel Billed-Bladets beretninger om direktør Rigmor Zobels førstefødte (han hedder Herman) – som til Agi Csonkas danske undersøgelser. I øvrigt viser en dansk tidsundersøgelse at 53% af den sociologisk veldefinerede kategori “travle voksne” – dvs mennesker der i en repræsentativ undersøgelse angiver at de “tit har travlt” og som jo altså også er det udsnit af denne kategori der har taget sig tid til at være informanter for socialvidenskaben! – svarer “ja” til spørgsmålet om “tingene burde gå lidt langsommere” (Jensen 2001, s. 279).

Dernæst tror man at man har fået fingre i en *kritisk-teoretisk begrebsudredning* om cyklisk tid contra lineær tid – symboliseret ved sol-uret, den traditionelle krydder og så digital-uret, hvor tallenes tikken trækker een forlæns ind i fremtiden uden refleksion af fortid eller nutid, alene af den grund at fortid og nutid konkret bliver usynlige. Der er altså tale om historiske oplevelser af tid, om epokale tænkemåder – og om en indkredsning af hvorledes produktion og reproduktion og opsplittningen mellem forskellige livssfærer – arbejdstid og fritid – i sig selv har med- eller modproduceret idéen om en “bedre tid”, en egen-tid. Hertil kommer en diskussion af den subjektive tidsoplevelse. Når tid og sted fortøner sig til fordel for “dagsordenen”, kan det være udtryk for at mennesket er grundlæggende fremmedgjort – som når

man dårlig ved om det var Irma eller Fakta man fik købt ind i – eller hvem man snakkede om hvad med! Men det kan også være udtryk for at man er dybt indsunket i en aktivitet, oplever hvad arbejdspsykologerne kalder “flow”, en på samme tid organisk og saglig rytme af koncentration og selvudfoldelse i samspil

med omverdenen. Morgenroth illustrerer håndfast begrebet *handlingstid* gennem traditionens bondekoner, hyperaktive døgnnet rundt på nogle tider af året, og vegeerende på andre. Travlhed er ikke nødvendigvis stress. Nødvendighed og produktionspres kan sagtens indgå i egen-tid. Morgenroth ser dette komme til udtryk i fortællingen, hvor intens aktivitet kan berettes i erindringsens redigering: “... og så høstede vi, og så syltede vi, og så stablede vi krukker, og så væltede stablesen, og så ....” – eller rationaliseres i kortform: “Vi arbejdede hårdt, og vi blev trætte”. Morgenroth tror meget på fortællingen, på den sproglige ordning af den forløbne tid, på etableringen af en subjektiv kontinuitet gennem tilsyneladende usammenhængende handlinger og begivenheder. Som psykoanalytiker er hun naturligvis aldeles opmærksom på at fortællingen i sin form giver en frihed til at underbetone, omdefinere eller ligefrem bortcensurere smertelige erfaringer. Som forsker vil hun – og det kan man læse om andetsteds (fx Morgenroth 1996, 2001) – gerne tolke på fortællingens tekster for at blive klogere på disse overlevelsesmekanismer. Som terapeut synes hun at anerkende at en ny – selvreguleret – sproglig gestaltning af erfaring kan gøre mennesker mere realitetduelige.

Endelig er bogen – og her er vi tilbage ved idéen om de kommunale tidsværksteder – *tidspolitisk*. Dén tanke fordrer at man reviderer sit begreb om politik. For hvis man konkret forestiller sig de kommunale tidsværksteder a la mode Mückenberger, så er det svært ikke at trække på smilebåndet. Indgår vi lissom ikke i tidsforhandlinger nok, kunne man spørge? Forhandler vi ikke tid med vore arbejdsgivere, med dagpengekontoen, med pensionskassen? Forhandler

vi ikke tid med vore samle-
vere, vore børn?

Det gør vi. Men hvilke
forestillinger om tid ligger
til grund? Forhandler vi
egen-tid? Har vi *sans* for og
begreb om hvad vor egen og
andres tid går til? I egen-
tids-begrebet indgår en
overfladisk set tommyk
naivitet, der går på at en
personlig og eksistentiel
"mærken efter" behov og formål, i konkret
samspil med andres ditto, ville kunne flytte
bjergene. Det gælder både hvor vi kan hjælpe
hinanden med at suspendere vore indsociale-
serede evner til at tilsidesætte egne behov,
og hvor vi kan hjælpe hinanden til at
udtrykke vore behov på mere nænsom og
intelligent vis! En tro på at hvis vi hver især
arbejder og lever produktivt og socialt, så
går der ingen stumper af os fordi andre lever
anderledes. Den indbyrdes sociale forplig-
telse er selvsagt politisk central – hvis du er
våbenproducent og jeg er digter, så ligger
der formentlig en alen-lang forhandling foru-
de, og såvel forskerne i de kommunale værks-
steder, som de Zentrale Zeitstelle ville kom-
me på arbejde.

Har begrebet magt?

Begrebet om egen-tid lader sig ikke verifice-
re empirisk. En aktivitet der er levet egen-
tid for mig, kan for dig være en fremmedbe-
stemt plage. Der er tale om et kritisk begreb
med den dobbelte funktion at eksponere de
forhold vi lever under i et nyt lys og helt
konkret – og at sætte fantasien i sving.
Dermed diskvalificerer begrebet sig selvføl-
gelig som grundlag for næste folketingsbe-
slutning – om efterløn, eksklusivaftaler, for-
ældreorlov, osv. Sådanne beslutninger forud-
sætter jo at befolkningsgrupper i samme
strukturelle situation også alle sammen har
de samme behov, ønsker og ambitioner.
Omvendt indgår begrebet i teori og i praksis
som nødvendigt grundlag for udviklingen af
kravene til "politikkerne". Hvad vil du og jeg
med vores tid, med vores liv? Det er på sam-
me tid det eneste rimelige spørgsmål at stil-
le – på den anden side lader det sig aldrig
besvare: Politikken – der almindeligvis for-
pligter sig på at skabe gode – men dermed

også forudsigelige – liv,
må i stedet forpligte sig
på at skabe rum til erfa-
ring, eksperiment, til
umiddelbar spild-tid og til
omveje. Tids-politiet måt-
te – for at besvare et af
spørgsmålene ovenfor –
bemandes af Politimester
Bastian fra Kardemomme
By: "*Man skal ikke plage
andre, eller sætte livet til* –

og for øvrigt kan man gøre hvad man vil".
For der findes jo mange måder at sætte
livet til på.

Egen-tid

Egen-tid er faktisk et begreb vi kender fra
den europæiske kritiske diskussion om ar-
bejdsmarked og samfundsindretning. Filo-
soffen André Gorz (fx. 1995,1999) har
brugt begrebet, og sociologen Oskar Negt
har omfattende diskuteret "mikroorganis-
eringen af tid og rum" som det mest udfor-
drende spørgsmål til hvordan man formu-
lerer "politiske" krav for sig selv og andre
uden at ende i en selvopfyldende dystopi
(Negt 1985). Såvel Mückenberger som
Morgenroth trækker da også eksplicit på
Oskar Negt og Alexander Kluges begreb
om "Eigensinn" fra det kaleidoskopiske
mammut-værk fra 1981: Geschichte und
Eigensinn. Her er begrebet om *selvregule-
ring* i focus, og det gennemarbejdes som
naturvidenskabeligt tema, som historisk
dynamik, som samfundsmæssig logik – og
som forståelsesramme for subjektivitet og
egensindighed. Eigen-Zeit og Eigen-Sinn
er tankefigurer på linje med Eigen-Arbeit,
det udvidede arbejdsbegreb, opgøret med
lønarbejdets logikker (fx Salling Olesen
1997). Tiden er lønarbejdets råstof, tid er
værdi. Man kan vælge at anskue hele det
tidspolitiske projekt som en udmøntning af
Oskar Negts gamle, men gode pointe: At
Marx' Kapitalen skal læses fra fodnoterne,
hvor al Marx galde og spydighed på vegne
af de udbyttede mennesker får rum. At der
er en tankemæssig match med sociologien,
skal nu ellers ikke skygge for projektets
umiddelbare appeal. Og nej, alt dette *egen-
'eri* er ikke selvoptaget, for afklaringen af
egne interesser er en *social proces*.

Morgenroth sammenfatter: For at finde frem – eller tilbage – til egen-tiden skal man sammen med andre finde tiden til modstand – og man skal støtte hinandens ambitioner. Man skal finde introspektions-tid og refleksions-tid, besinde sig på sin livshistorie, hvad der har defineret den. Man skal altså ikke bare “finde sig selv” – man skal finde sig selv *i det liv man har levet – i den tid man har levet*. Genstand for refleksionen er ikke mindst arbejdslivet, der – hvis man ikke tager hånd om det – vil bestemme livets tider og steder for een. Her ligger en lang række meget konkrete arbejdspladsnære opgaver, som fagbevægelsen passende kunne løfte sig selv op ved hårene ved at tage fat på. I arbejdslivet og i alle andre sociale sammenhænge fordrer opøgningen af egen-tid usædvanlige politikker og usædvanlige læreprocesser, deltagelse, forpligtelse og ansvar. Men måske er det bedre at forklare det hele ved kort at referere Morgenroths historie om Kaptajn Roski og hans fragtbåd (Morgenroth 2004, s. 134 ff):

Den 10. marts 2003 gik floden Elben over sine bredder ved landsbyen Schnackenburg. I det usigtbare vejr tabte Kaptajn Roski overblikket. Han forvekslede et par stengærder med en havnekaj og ankrede sit fartøj op for natten. Han lagde sig til at sove – for næste morgen at vågne op midt på en eng, flere kilometer fra floden. Den fladbundede fragtbåd lå såmænd stabilt og godt, men det vand den skulle sejle på, havde i nattens løb trukket sig tilbage til flodlejet. Det polske rederi var, viste det sig, ikke til sinds at erlægge de 40.000 EURO det ville koste at få båden på vandet, så Kaptajn Rosti fik besked om at man måtte afvente næste højvande. I Schnackenburg vidste man, at slige vandstande kun indfinder sig med års mellemrum, men lige meget hjalp det. Prammen stod på engen – som et surrealistisk kunstværk, som et absurd drømmebillede. Der kunne den have stået endnu, hvis ikke det var fordi Kaptajn Rosti var blevet ved sit skiw. Han flyttede ind i landsbyen og begyndte sit selvstændige arbejde for at få det flyttet. Da han var en elskelig mand hvis forehavende aftvang respekt, gik landsbyen ind

og støttede ham, indsamlede 10.000 af de fornødne EURO – og stillede kollektiv hånd- og ingeniørkraft til rådighed. Den 28. februar 2004 blev prammen over otte dage og ved hjælp af nyudtænkte eksperimentelle stålkonstruktioner sat tilbage i vandet.

Lad nu være at spørge hvem det gavned! Pointen er jo bare at Kaptajn Roski's kontrære egen-tid – tilbageerobringen af forsørgelsesgrundlag og arbejdsidentitet som mål og middel – slet og ret var smitsom, og at folk kan flytte – om ikke bjerger – så i hvert fald fragtpramme. Solidaritet og samarbejde mod naturkræfter og forsikringslogik! Og så er det ikke engang løgn. Selvom dé dér folk i Schnackenburg nok ikke havde troet at de havde tid!

LITTERATUR:

- Egner, Thorbjørn (1955) Folk og røvere i Kardemomme by. København, Gyldendal.
- Gorz, Andre (1995) Arbejdet er ikke hvad det har været. In Nielsen, Birger Steen (e.a.) Arbejde og subjektivitet. Roskilde Universitetsforlag, Erhvervs- og voksenuddannelsesgruppen. (orig.: Und jetzt wohin? Rotbuch 1991).
- Gorz, André (1999) Omfördela arbetet, befria tiden. In Arbete mellan misär och utopi. Stockholm, Daidalos (orig: Miseres du present – Richesses du possible, Galilée 1997).
- Jensen, Mette (2001) Tendenser i tiden. Frederiksberg, Samfundslitteratur.
- Morgenroth, Christine (1996) Die engagierte Frau. Münster, Westfälisches Dampfboot.
- Morgenroth, Christine (2001) Die Untersuchung unbewusster Gruppenprozesse. In Philosophie und Empirie. Hanoversche Schriften 4, hg. von Detlev Claussen (e.a.). Frankfurt, Verlag Neue Kritik.
- Morgenroth, Christine (2004) Von der Eile, die krank macht, und der Zeit, die heilt. Freiburg, Herder Spektrum.
- Mückenberger, Ulrich (1998) Zeiten der Stadt. Bremen.
- Negt, Oskar (1985) Det levende arbejde – den stjålne tid. København, politisk revy. (orig: Lebendige Arbeit – enteignete Zeit. Campus 1984).
- Negt, Oskar & Alexander Kluge (1981) Geschichte und Eigensinn. Frankfurt, Zweitausendeins.
- Nielsen, Birger Steen (1997) Det eksemplariske princip. In Weber, Kirsten (e.a.) Modet til fremtiden. Roskilde Universitetsforlag.
- Salling Olesen, Henning (1997) Arbejdskraftens politiske økonomi. In Weber, Kirsten (e.a.) Modet til fremtiden. Roskilde Universitetsforlag.

Kirsten Weber (f.1951) er professor i uddannelsesforskning ved Roskilde Universitetscenter, forsker i livshistorie og læring, næstformand for Forskningsrådet for Kommunikation og Kultur – og Social Kritik-hang-around fra 1988.